

משבר המים בסוריה: האם ישראל צריכה להתערב?

עדן כדורי וענבר נוי־פריפלד

המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל אביב

משבר המים בסוריה בשל התייבשות נהר הפרת, הבצורת והשפעות המלחמה על תשתיות המים הוא חלק מהמשבר ההומניטרי חסר התקדים במדינה. בטווח הקצר, המשבר ההומניטרי הכולל את משבר המים מספק קרקע פורייה לאיראן לחדור למדינה הסורית, לשם ביסוס השפעתה האזורית. בטווח הארוך, הידרדרות משבר המים תחריף את הסיכון להסלמה ביטחונית, שבעקבותיה מיליוני מהגרי אקלים יתדפקו על דלתה של ישראל. מאמר זה מציע לראות במשבר המים בסוריה נדבך במעורבות האזרחית של ישראל ואמצעי להגברת ההשפעה האזורית. סיוע לפתרון משבר המים בסוריה באמצעות חברות ישראליות, אספקת מים ישירה או באמצעות מימון יעניקו לישראל נקודות בעיני ידידותיה החדשות במזרח התיכון ובעיני ארגונים בינלאומיים, וכן ייצרו השפעה ישראלית שעשויה להוות משקל נגד מסוים להשפעה האיראנית בסוריה. הדבר ישפר את מעמדה האזורי של ישראל ויסייע ליצירת תשתית, שיכולה להתפתח בעתיד גם לשיפור היחסים בין ישראל לסוריה.

מילות מפתח: אקלים וביטחון לאומי, סוריה, משבר מים, דיפלומטיית אקלים, סיוע הומניטרי

מבוא

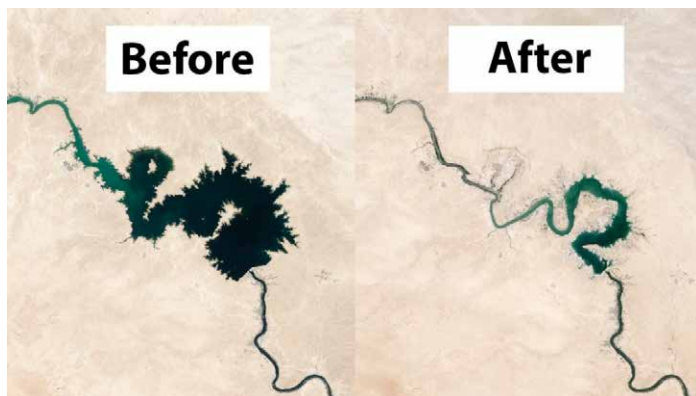
משבר המים בסוריה הוא אחד הגורמים שהביאו לפרוץ המחאות במדינה בשנת 2011, וכיום הוא מעמיק את המשבר ההומניטרי החמור בה. הגורמים לכך הם התייבשות נהר הפרת, הבצורת והשפעת המלחמה על התשתיות, אשר הובילה להרס של כ־50 אחוזים מתשתיות המים במדינה. ללא טיפול ראוי בגורמים אלו, המחסור הקיצוני במים מבשר רעות למדינה הסורית תוך החרפת הרעב, התפשטות מחלות ומחסור חריף באנרגיה. אלו מובילים להתעצמות אחיזתם של גורמים עוינים לישראל בסוריה ובראשם איראן, ובעתיד גם עלולים להוביל להתפרצות מחודשת של לחימה ולגל הגירת אקלים מן המדינה הסורית.

האינטרסים של ישראל בסוריה כוללים אינטרסים ביטחוניים: מניעת היווצרות תנאים שיאפשרו למלחמה בצפון לפרוץ, עם יתרון אסטרטגי ל'ציר הרדיקלי', באמצעות הרחקת איראן מגבולה הצפוני של ישראל ופגיעה בכוחן של חברות הציר, תוך שיבוש ניסיונות ההתעצמות בסיועה של סוריה; ואינטרסים דיפלומטיים: העצמת נכסיותה של ישראל בעבור מדינות האזור והעולם. כיום המדיניות הישראלית לצורך מימוש

אינטרסים אלו באה לידי ביטוי במערכה שבין המלחמות (מב"ם), אך מערכה זו בתצורתה הנוכחית **מוגבלת בהישגיה ואף פוגעת לעיתים באינטרס הישראלי**. **בהערכה האסטרטגית של המכון למחקרי ביטחון לאומי** לשנת 2023 המלצנו על הגברת המעורבות האזרחית של ישראל בסוריה ועל הרחבת שיתופי פעולה מקומיים ואזוריים כמאמץ משלים למב"ם. מאמר זה מציע לראות במשבר המים בסוריה נדבך במעורבות האזרחית של ישראל ואמצעי להגברת השפעתה האזורית. המאמר מתמקד בהשפעות משבר המים על המדינה הסורית תוך בחינת השלכות אפשריות על ישראל, ומספק ניתוח של אפשרויות סיוע ישראלי לסוריה.

משבר המים בסוריה – רקע

המזרח התיכון הוא אחד האזורים הפגיעים ביותר למשבר האקלים, אשר עתיד לייבש במידה רבה את מקורות המים באזור ולהשפיע בצורה דרמטית על יכולות ייצור המזון. מחסור במים כבר מהווה בעיה חמורה באזור, כאשר נכון לשנת 2021 נמנות **11 מדינות במזרח התיכון מתוך 17 המדינות עם מחסור המים החמור ביותר בעולם**. המשך משבר המים ללא פתרון בעתיד הנראה לעין

תמונה 1: נהר הפרת המתייבש, השוואה בין 2006 לבין 2009
מקור: NASA images by Robert Simmon

סוריה רחוקה משיקום. האינדיקטורים הכלכליים וההומניטריים במדינה ממשיכים להידרדר, ואין לה יכולת כלכלית ואופרטיבית לשקם את תשתיותיה, ביניהן תשתיות המים שלה.

הנצרך בסוריה. נכון לעכשיו פועלות רק ארבע מתוך שמונה הטורבינות המשמשות להפקת חשמל בסכר טבקה, הסכר הגדול בסוריה, בשל התייבשות הנהר. על כן יכולת הפקת החשמל ירדה במידה ניכרת, וכעת נעשית במשך שעות ספורות מדי יום במרבית חלקי המדינה. זאת ועוד, **משבר המים הוביל לפגיעה דרמטית בחקלאות ובמגזר המזון.** תפוקת החיטה בסוריה יורדת מדי שנה בשל מחסור במים, עם תפוקה של כמיליון טונות בשנת 2021 בהשוואה ל-2.8 מיליון בשנת 2020, שהן כרבע מתפוקת החיטה טרם המלחמה. כך נוצרת תלות של סוריה ביבוא חיטה והדבר מגביר את הרעב בסוריה. כ-12.4 מיליון אנשים, 60 אחוזים מאוכלוסייתה הכללית של סוריה, סובלים מחוסר ביטחון תזונתי חמור, על אף הסיוע ההומניטרי הגובר. חוסר הביטחון התזונתי אף הוביל להתלקחות מחודשת של **מחאות באזורים שונים של סוריה** בינואר 2023, שנשאו את המסר: "כשהעמים רעבים הם תובעים דין וחשבון משליטיהם". משבר המים **מאלץ את האוכלוסייה לפנות לחלופות לא בטוחות**, כגון חפירת בארות לא חוקית, התפתחות תעשייה של מכירת מים פרטית ושימוש במים מנהרות מזוהמים. כך נוצרה קרקע פורייה להתפרצות מחלות, הבולטת ביניהן היא מגפת הכולרה, שהתפתחה עקב זיהומו של נהר הפרת (זיהום שריכוז עולה עקב התייבשות הנהר). המחלה כמעט אינה קיימת במדינות מודרניות עם תברואה נאותה ומשק מים מתפקד, אך לא כך המצב ברבות ממדינות המזרח התיכון. מגפת הכולרה בזירה הצפונית היא חלק ממגפה רחבה המתפשטת במזרח

עלול להוביל להשלכות חמורות על הביטחון הלאומי של מדינות במזרח התיכון, ואחת המדינות הפגיעות ביותר למחסור במים היא סוריה (כמובן לצד מדינות נוספות, בראשן ירדן).

הבצורת וניהול לקוי של משאבי מים בסוריה היו מגורמי המחאות שהובילו לפרוץ המלחמה בסוריה בשנת 2011. המגמות האקלימיות, לצד בעיות יסוד נוספות, הובילו לירידה דרמטית בייצור החיטה הלאומי ולמשבר מים מתמשך, ובשל כך חלה עלייה ניכרת במחירי המזון במדינה בשנים שקדמו למלחמה. אומנם המלחמה בסוריה דעכה במידה רבה, אך השלכותיה ההרסניות על החברה ועל הכלכלה ממשיכות להטביע את חותמן, ומצטרפים לכך מגמות אקלימיות ואסונות טבע המחריפים את המשבר ההומניטרי הגובר, ביניהם רעידת האדמה שהתרחשה בפברואר 2023. בתום 12 שנות מלחמה קיים משבר הומניטרי חסר תקדים בסוריה, המאופיין במיליוני עקורים ופליטים, הרס נרחב של תשתיות אזרחיות, עוני, חוסר ביטחון תזונתי ומחסור במים.

סוריה רחוקה משיקום. האינדיקטורים הכלכליים וההומניטריים במדינה ממשיכים להידרדר, ואין לה יכולת כלכלית ואופרטיבית לשקם את תשתיותיה, ביניהן תשתיות המים שלה. כ-50 אחוזים בלבד מתשתיות ניקוז המים ומערכות התברואה מתפקדים כראוי ברחבי המדינה בגלל תקיפות, מחסור בחשמל או חבלה. בשל כך חלה **ירידה של כ-40 אחוזים בעשור האחרון בכמות המים הנקיים לשתייה.** עוד גורם למשבר המים החמור הוא הבצורת הקשה שפוקדת את המדינה, המובילה להתייבשות נהר הפרת. מפלס הנהר, שהוא מקור המים המרכזי בסוריה, **הגיע בשנים האחרונות לשפל חסר תקדים מאז שנות ה-50.** הטמפרטורות בצפון סוריה עלו במעלת צלזיוס אחת בהשוואה למאה הקודמת, וממוצע הגשמים ירד ב-18 מ"מ לחודש. על פי המשרד העיראקי לניצול משאבי מים, **אם המגמות הללו יימשכו נהר הפרת יימצא בסכנת התייבשות מוחלטת עד שנת 2040.** זאת נוסף על שימוש של טורקיה במים מנהר הפרת כנשק נגד סוריה, המעצים את המצוקה. בעשורים האחרונים בנו הטורקים (השולטים בכ-90 אחוזים מהמים שזורמים מנהר הפרת) סכרים המאפשרים להם לשלוט על זרם המים ולייבש את צפון סוריה כמנוף לחץ פוליטי. סכרים אלו הפחיתו בכמחצית את הזרמת המים בפרת.

מאחר שנהר הפרת הוא מקור המים המרכזי עבור חקלאות, צריכה אישית והפקת חשמל בצפון סוריה ובמזרחה, להתייבשותו השלכות דרמטיות על חיי האוכלוסייה. שלושת הסכרים בחלק הסורי של נהר הפרת **משמשים עבור אספקת כ-70 אחוזים מהחשמל**

המים והשפכים של סוריה. בשנת 2022 הקימה איראן **מתקני התפלת מים באל־חסכה** שבצפון סוריה, כדי להתגבר על הפסקות המים כתוצאה מהסכרים הטורקיים. לאחרונה **הצהיר שר האנרגיה האיראני** בשנית על המחויבות האיראנית לסייע לסוריה בשיקום תשתיות המים והחשמל שלה. לפי הפרסום איראן תסייע בבניית תעלות מים, מערכות השקיה וניקוז באמצעות חברות איראניות שיפעלו לשיקום התשתיות בסוריה. סיוע זה הוא נדבך נוסף במערכת ההתבססות האזרחית האיראנית, הכוללת חדירה עמוקה של איראן למדינה הסורית באמצעות חדירה לתחומים אזרחיים כמו תרבות, חינוך והקמת תשתיות לאומיות. התבססות אזרחית זו נועדה לשרת את ההתבססות הצבאית. במקרה זה דיפלומטיית המים האיראנית משמשת אמצעי השפעה על סוריה, כאשר הראשונה מנצלת את המשבר בסוריה על מנת ליצור תלות ארוכת טווח בה.

לסיכום, **סוריה מדורגת במקום ה־25 מבין 33 המדינות שקרוב לוודאי יחוו מחסור מים קיצוני בשנת 2040**. ללא מדיניות משק מים מתאימה ופיתוח תשתיות מים שיאפשרו להתמודד עם המשך המגמות שתוארו לעיל, בראשן התייבשות נהר הפרת, הבצורת והשפעות המלחמה על התשתיות, מחסור המים הקיצוני מבשר רעות למדינה הסורית, תוך החרפת הרעב, התפשטות מחלות ומחסור קיצוני באנרגיה. המשבר מנוצל על ידי איראן להעמקת התבססותה במדינה.

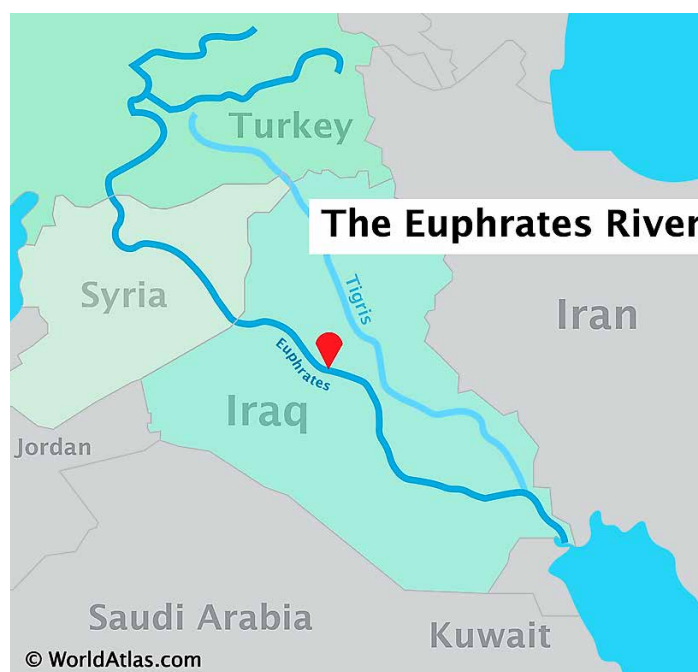
משמעויות לישראל

בשנה האחרונה ישראל חוותה לראשונה "איום" בריאותי כתוצאה ממשבר המים בסוריה – **חידק הכולרה שאותר במי נהר הירמוך בנובמבר 2022**. חידקי הכולרה המזהמים את נהר הפרת בסוריה עברו לישראל באמצעות פלגי הנהר החוצים את המדינות. ממשרד הבריאות נמסר כי אין מדובר באיום על ישראל, בזכות מערכות התברואה המתקדמות במדינה. ואולם נראה כי מגפת הכולרה בסוריה אינה קרובה למיגור, וזליגתה לישראל דרך מי הנהר משמשת תזכורת חשובה לממד הגיאוגרפי של הסכסוך הישראלי־ערבי. אם כן, כיצד משבר המים בסוריה משפיע על ישראל, אם בכלל, ומה המשמעות של "התעלמות" ממצוקה כזו בגבול הצפוני של ישראל?

בהיבט הביטחוני, חוסר היציבות בסוריה הוביל ב־12 השנים האחרונות לאיומים שונים על הביטחון הלאומי של ישראל: התעצמות ההשפעה האיראנית על המדינה הסורית עקב תלותה בסיוע הכלכלי של איראן ועלייתם של ארגוני טרור בסוריה, בפרט המדינה האסלאמית. זאת לצד החשש מפני גל פליטים רחב היקף שיגיע

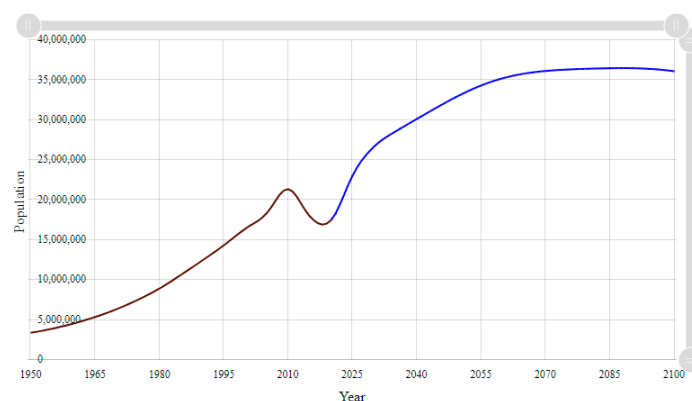
התיכון. היא החלה באפגניסטן ביוני האחרון, התפשטה לפקיסטן, לאיראן ולעיראק, ומשם לסוריה וללבנון. ההתפשטות המסיבית בין המדינות מיוחסת בין היתר לנהר הפרת, ששפכו מחבר ביניהן והתייבשותו מעלה את ריכוז החיידקים בנהר. המגפה אותרה לראשונה בצפונה של סוריה באזור חלב, שעודנו אחד ממוקדי ההתפרצות המסיביים. מאוגוסט 2022 אותרו כ־80 אלף מקרים חשודים במחלה, וכ־100 מקרי מוות מיוחסים לה – 0.13 אחוזים של סיכויי תמותה, כמחצית ממקרי המוות של ילדים ופעוטות.

משבר המים בסוריה מנוצל כבר בעת הזו על ידי איראן להגברת השפעתה בגבול הצפוני של ישראל. **בשנת 2019 נחתם מזכר הבנות** בין סוריה לאיראן, שבמסגרתו התחייבה האחרונה לסייע בשיפוץ תשתיות

תמונה 2: נהר הפרת

מקור: WordAtlas.com

תרשים 1: מגמות דמוגרפיות בסוריה

מקור: Statistics Times

לאורך השנים להיווצרות הקשרים הדיפלומטיים בין המדינות (אם כי הדבר טרם חלחל לשלום חם בין האוכלוסיות). בתוך כך, תוכניות לשיתוף פעולה בין ישראל לירדן זכו לתנופה עם **חתימת מזכר ההבנות** בשלהי 2022, המוכר גם בשם Green Blue Deal (מים תמורת אנרגיה), שבמסגרתו הסכימו ישראל, ירדן ואיחוד האמירויות לקדם פרויקט בתיווך ובמימון אמירויות להקמת שדות סולאריים בירדן עבור הפקת חשמל סולארי לישראל, אשר תספק בתמורה מים לירדן באמצעות מתקני התפלה חדשים שתקים. אף על פי שנכון לעת הזו לא ברור אם הפרויקט יתממש, עדיין מדובר בהתפתחות חשובה בדיפלומטיית המים הישראלית.

מחסור במי שתייה ברוב הערים הגדולות והיישובים העירוניים בסוריה צפוי להוביל למהומות ענק, לצד הגירות המונית מהיישובים הכפריים, בעיקר מן הפריפריה אל הערים הגדולות.

גם עם הפלסטינים מתקיים שיתוף פעולה בתחום המים על בסיס הסכמי אוסלו, שבמסגרתם הוחלט על האחריות הישראלית **לאספקת מים** ולניהול מקורות המים של הרשות הפלסטינית. כך הוקמה ועדה ישראלית-פלסטינית האחראית לספק אישורים לקידוחי מים, לניהול תשתיות ביוב וכן לקביעת מחירים למכירת מים. ישראל התחייבה גם לשמור מים ממקורותיה כדי למכור לרשות הפלסטינית לפי הצורך, בין היתר באמצעות מתקני ההתפלה בארץ.

יודגש כי על שיתוף הפעולה עם הרשות הפלסטינית נמתחו לאורך השנים ביקורות רבות, הבולטת ביותר טוענת כי **ישראל מנצלת את המחסור במים ביהודה ושומרון** כאמצעי שליטה. הדבר מחדד את החשיבות ביצירת שותפויות שוות והדדיות על מנת למנף את הפרויקטים הללו כדיפלומטיית מים, שתשפיע על מערכת היחסים בין ישראל לרשות הפלסטינית. עם זאת, הן שיתוף הפעולה בנושא המים עם ירדן והן שיתוף הפעולה עם הרשות הפלסטינית תורמים בעת הזו ליציבות האזורית, מכיוון שהם משפרים את מצב המים של שכנותיה של ישראל ומייצרים אינטרסים משותפים המאפשרים שיתוף פעולה.

עוד דרך לממש את דיפלומטיית המים הישראלית היא יצוא טכנולוגיות. **בוועידת המים של האו"ם** שהתקיימה במאוס 2023 הצהירו מדינות הליגה הערבית על מחויבותן למצוא פתרונות בני קיימא למחסור המים באזור. בתוך כך הן תרות אחר פתרונות טכנולוגיים למשבר, תוך נכונות להשקעת משאבים עבורם.

מסוריה, שלא התממש, וזליגת אמצעי לחימה לעבר צפונה של ישראל.

אומנם מלחמת האזרחים בסוריה הוכרעה, אך **דוח של מרכז הידע הישראלי להיערכות לשינויי האקלים** מנבא הסלמה ביטחונית עתידית נוספת בסוריה, שייתכן כי היקפה והשפעתה על ישראל יהיו משמעותיים הרבה יותר ממה שראינו בעשור האחרון, בשל משבר המים המידרדר **והמגמות הדמוגרפיות** שצופות גידול של כ־60 אחוזים באוכלוסייה הסורית בשנת 2050, עם צפי של כ־33 מיליון תושבים.

מחסור במי שתייה ברוב הערים הגדולות והיישובים העירוניים בסוריה צפוי להוביל למהומות ענק, לצד הגירות המונית מהיישובים הכפריים, בעיקר מן הפריפריה אל הערים הגדולות. ניתן לצפות להגירה של מיליונים לטורקיה וללבנון, לצד ניסיונות רציניים ונרחבים להיכנס לישראל. זאת נוסף על התפשטות אזורית של מגפות כדוגמת הכולרה. אומנם ישראל הצליחה לרסן את גל הפליטים הסורים ונמנעה חדירה לישראל, בין היתר בשל ניתובם לירדן וחיזוק הכוחות בגבול הצפוני, אולם המצב הגיאופוליטי העתידי, כפי שמתואר בדוח של מרכז הידע הישראלי להיערכות לשינויי האקלים המוזכר לעיל, עלול להיות חמור יותר בעקבות החרפת המגמות האקלימיות ולהקשות על היכולת הישראלית להגן על גבולותיה. זאת ועוד, החרפת המשבר עלולה אף להוביל למלחמת משאבים במזרח התיכון, ומכיוון שישראל יציבה מבחינת משאבי המים שלה, היא עתידה להיות אחד היעדים האטרקטיביים ביותר עבור מהגרי אקלים. זאת כמובן בצד מהגרי אקלים ממדינות נוספות ובראשן ירדן.

דיפלומטיית מים ישראלית

על פי נתוני ה-OECD ישראל משקיעה בפיתוח בינלאומי בתחומי החקלאות, המים והבריאות בעיקר בירדן, בגדה המערבית ובעזה, בהודו ובאוקראינה. ההשקעה הישראלית בפיתוח מועברת בעיקר בערוצים דו־צדדיים בצורת מענקים שאותם ישראל מממנת. כמו כן לישראל שיתופי פעולה ישירים בתחום המים עם מספר מדינות במזרח התיכון, שבמסגרתם מסוכם על העברת מים בדרכים שונות. כך, במסגרת **הסכם השלום עם ירדן שנחתם ב־1994** הסכימה ישראל על העמדת 50 מיליון מ"ק לשנה לשימוש ירדן, רובם ממי הכנרת. לאורך השנים הוגדלה כמות המים שישראל מספקת לירדן, אשר הועלתה באחרונה ל־100 מלמ"ק, ונבחנות אפשרויות להגדלה נוספת באמצעות מים מותפלים. הקשרים על בסיס שיתוף פעולה בנושאי מים היו אחד המניעים העיקריים להסכם השלום בין ישראל לירדן, והם תרמו

בכך משאבים. בתוך כך, **השתתפותה של סוריה בכנס ה־COP28** בדובאי בדצמבר 2023, שבו סביר להניח כי תידון סוגיית הסיוע הבינלאומי והאזורי להתמודדות עם משבר המים בסוריה, תהיה הזדמנות לקידום שיח ראשוני בדבר המעורבות הישראלית בנושא בתיווך האמירויות.

בהקשר של פתרונות נרחבים וארוכי טווח, סביב שיחות השלום ב־2008 גובש מתאר עבור צינור שבו יוזרמו מים מהכנרת לדרום סוריה. נוסף על כך יש אפשרות להקמת מתקני התפלה מבוססי טכנולוגיה ישראלית לחופי הים התיכון, ייתכן במימון ובתיווך חיצוני, בדומה ל־Green Blue Deal. ניתן לתאר גם מעורבות ישראלית בהעברת מים ישירה, בדומה למנגנון שיתוף הפעולה בין ישראל לבין הרשות הפלסטינית או ירדן, בהינתן הסכמה סורית. בהקשר זה ניתן לשרטט מסגרת אזורית בהובלה אמירותית שתכלול נושאים נוספים, ובכך להרחיב את ההישג המדיני מן הפרויקט – המסגרת האזורית יכולה לכלול העברת מים לסוריה דרך ירדן והרחבת הסכם המים תמורת אנרגיה (Green Blue Deal), באמצעות הכנסתה של סוריה למסגרת התכנון. שילוב טכנולוגיות של חברות ישראליות בפתרונות עבור סוריה פותח טווח אפשרויות רחב לפתרונות פשוטים יותר, ואף כאלה שכוללים העברת ידע בלבד. בתוך כך ניתן לשער כי מעורבות חשאית של מדינת ישראל בנושא תפחית את ההתנגדות הסורית למעורבותה.

כך או כך, ניתן לבחון אפשרות שישראל תדרוש לקבל תמורות מסוימות בעבור הסיוע שתעניק, כמו הרחקת האיראנים מסוריה והפסקת הסיוע להתעצמות חזבאללה. זאת בדומה למהלכים דומים שהתרחשו מול המשטר הסורי באחרונה: הדרישות מאסד בעבור חזרתו לליגה הערבית וביניהן, **לפי הדיווחים**, דילול הכוחות האיראניים בשטח סוריה וריסונם. ישראל יכולה להעלות דרישות אלה באמצעות מדינות ערב המצויות בקשרים דיפלומטיים עימה, תוך גיבוש מסגרת הבנות לא־רשמית בין הצדדים. ייתכן שמסגרת הבנות זו תבנה תשתית שתוביל בעתיד גם להתחממות ביחסים בין סוריה לישראל, באופן הדרגתי.

לישראל טמון כאן גם רווח כלכלי מיצוא הטכנולוגיות הישראליות ומהוכחת יכולתן, והדבר עשוי להוביל לעניין בינלאומי באותן טכנולוגיות. בנוגע לסנקציות האמריקאיות שעשויות להשפיע על יכולתן של החברות לפעול באזור, **ההחלטה האמריקאית להסיר סנקציות מצפון סוריה** – אזור המוחזק על ידי הכורדים, על מנת לאפשר השקעות זרות בחקלאות, בתקשורת ובשירותי בריאות וחינוך – מהווה תקדים לנכונות האמריקאית להחריג מסנקציות גם סיוע הקשור במשבר המים.

הדבר מהווה הזדמנות בעבור ישראל, **המוכרת בעולם כמובילה בתחום טכנולוגיות המים**, עם אקוסיסטם שכולל לא פחות מ־180 חברות ישראליות העוסקות בטכנולוגיות מים. כיום מנהלת ישראל קשרים עסקיים בתחום טכנולוגיות המים עם מספר מדינות באזור, בין היתר עם מדינות ערביות, בזכות אפשרויות שנוצרו בעקבות החתימה על הסכמי אברהם. כך למשל **ישראל משתפת פעולה עם מרוקו, הסובלת ממשבר מים חמור בשטחה**, תוך קידום פרויקטים ופיתוח ידע משותף לפתרונות טכנולוגיים למשבר. איחוד האמירויות היא מדינה חשובה שאיתה שואפת ישראל לקדם את שיתוף הפעולה העסקי בכלל, ובתחום טכנולוגיות מים בפרט. איחוד האמירויות מצידה רואה **בטכנולוגיה הישראלית נדבך חשוב בהתמודדות עם משבר המים במזרח התיכון**, ומקיימת קשרים עסקיים עם חברות בתחום. אחת הדוגמאות הבולטות לפוטנציאל הטמון בשיתוף הפעולה של ישראל עם איחוד האמירויות ולפוטנציאל התיווך שלה הוא ה־Green Blue Deal שתואר לעיל.

אפשרויות הסיוע לסוריה

נושא המים נדון עד כה בין ישראל וסוריה רק בהקשרים של דרישות טריטוריאליזם סוריות באזור הכנרת, על רקע **שיחות השלום ב־2008**. לפי הדיווחים, חוסר הנכונות של ישראל להעניק לסוריה גישה לכנרת היה אחד הגורמים לפיצוץ השיחות. לפיכך לא קיים ערוץ ישיר בין ישראל לסוריה בהקשר של משבר המים, למעט יוזמות הומניטריות פרטיות כמו היוזמה של החברה הישראלית ווטרג'ן, אשר התקינה טכנולוגיה שמאפשרת הפקת מים מהלחות באוויר בעיר א־רקה שבצפון סוריה. זו מספקת מים נקיים לכ־500 סורים החיים במחנות עקורים כסיוע הומניטרי, ללא כל מעורבות של מדינת ישראל. מנכ"ל החברה הצהיר כי מטרתו **"לבנות שלום ועתיד משותף סביב טכנולוגיה ישראלית"**.

אומנם עוד רחוק היום שבו ישראל וסוריה ינהלו שיח ישיר שיאפשר שיתוף פעולה, ועדות לכך **היא סירובה של סוריה לקבל סיוע הומניטרי מישראל** לאחר רעידת האדמה שהתרחשה במדינה, אך הצטרפותה של סוריה לליגה הערבית בעת האחרונה מהווה הזדמנות לישראל. הקשרים של ישראל עם מדינות ערב, בצד חזרתו של משטר אסד לחיק העולם הערבי, יכולים לשמש אמצעי להעברת סיוע עקיף, או לחלופין להשתמש בידידות החדשות של ישראל כמתווכות, תוך מינוף האינטרסים הגיאופוליטיים של ישראל והעצמת מעמדה המדיני.

איחוד האמירויות, בתור המדינה המובילה את מהלך הנורמליזציה עם משטר אסד, מדגישה את חשיבות שיקומה של סוריה והיא נכונה, לפי ההערכות, להשקיע

חוסר הסכמות בחלוקת משאבי מים. כיום, לאחר הכרעת מלחמת האזרחים ובעידן הדטנט האזורי, שהשפיע גם על חזרתו הדיפלומטית של משטר אסד לחיק העולם הערבי, ייתכן שנפתחה מחדש הדלת לשיתוף פעולה. נושא המים מאפשר שיתוף פעולה על בסיס אינטרס חיוני למשטר הסורי, הנדרש לשיקום המדינה ונתפס גם כתחום אזרחי שאינו פוליטי במובן הצר של המילה. בנוגע להשלכות שיתוף פעולה כזה בין המדינות, הדגשת נכסיותה של ישראל בעבור סוריה ויצירת תלות מסוימת שלה בישראל עשויות להוליד בעתיד שיתופי פעולה נוספים ושיח מדיני. אומנם ארצות הברית תתנגד למהלכים שיכירו בלגיטימיות של משטר אסד, אך הסכמתה (מאחורי הקלעים ולמול דרישות) להצטרפותו לליגה הערבית, כמו גם החרגתה מסנקציות את צפון סוריה ממניעים הומניטריים, מחזקות את ההערכה כי היא תסכים למהלכים שיש בהם כדי לשקם את המצב ההומניטרי בסוריה ולהעצים את מצבה האסטרטגי באזור, בהינתן היווצרות מערך שיאפשר לדרוש ממשטר אסד תמורות בעבור סיוע.

סיכום

למערכה שמנהלת ישראל בסוריה – המב"ם – אפקטיביות מוגבלת בהתמודדות עם האתגרים המורכבים וארוכי הטווח של ישראל, בהיותם בעיות שאינן רק ביטחוניות וצבאיות במהותן. בסוריה מתרחש משבר הומניטרי חסר תקדים שמשבר המים הוא נדבך משמעותי בו, המעמיק ומחריף את המשבר ההומניטרי. בטווח הקצר והבינוני, המשבר וגורמים נוספים מספקים קרקע פורייה לאיראן בחזרתה למדינה הסורית, לטובת ביסוס השפעתה האזורית. בטווח הארוך, הידרדרות משבר המים תחריף את הסיכון להסלמה ביטחונית בדמות מלחמת משאבים ואף למיליוני מהגרי אקלים שיתדפקו על דלתה של ישראל.

משבר המים מציב אתגר מורכב במיוחד בעבור סוריה ובעבור השואפות לשקמה, ובראשן איחוד האמירויות וירדן, שעמן יש לישראל קשרים דיפלומטיים. חזרתה של סוריה לחיק העולם הערבי מעניקה לישראל הזדמנות לסייע בפתרון משבר המים במדינה באופן ישיר או עקיף. סיוע לפתרון משבר המים בסוריה באמצעות חברות ישראליות, אספקת מים ישירה או מימון יעניק לישראל נקודות בעיני ידידותיה החדשות במזרח התיכון ובעיני ארגונים בינלאומיים, וכן ייצור השפעה ישראלית שעשויה להוות במידת מה משקל נגד להשפעה האיראנית בסוריה. הדבר גם יסייע ליצירת תשתית שתוכל להתפתח בעתיד לשיפור היחסים בין ישראל לסוריה.

זאת ועוד, ישראל יכולה להגביר את מעורבותה בסיוע ההומניטרי לסוריה בכלל ובפתרונות עבור משבר המים והשלכותיו בפרט, באמצעות ארגונים בינלאומיים, בדגש על האו"ם. **האו"ם הציג בספטמבר 2021** תוכנית תגובה להפחתת השפעתו של משבר המים בצפון סוריה (Critical Response and Funding Requirements – Response to the Water Crisis in Syria) בעלות של 200 מיליון דולר, על מנת לסייע לכ-3.4 מיליון אזרחים. כמו כן, על אף החשיבות שארגון ה-OECD מייחס לנושא הסיוע למדינות מתפתחות, **ישראל היא בין מדינות ה-OECD המשקיעות את הנתח הנמוך ביותר מהתמ"ג שלהן** בפיתוח בינלאומי – 0.08 אחוזים מהתמ"ג בשנת 2021, לעומת ממוצע ה-OECD של 0.33 אחוזים. הגברת מעורבותה של ישראל בתוכניות הפיתוח הבינלאומי בסוריה, בין באמצעות סיוע במימון ובין באמצעות שיתוף טכנולוגיות של חברות ישראליות וידע, תעצים את מעמדה של ישראל ואת נכסיותה בעיני שותפותיה, כמו גם את השפעתה על תוכניות הפיתוח הבינלאומיות. לסיכום חלק זה: נדונו מספר אפשרויות סיוע לסוריה. כסיוע ישיר ניתן לבסס שיתוף פעולה שבמסגרתו ישראל תספק מים ישירות לסוריה, או תסייע בהקמת מתקני התפלה במערב סוריה או באמצעות טכנולוגיות אחרות. זה יכול להתקיים במסגרת אזורית שתכלול גם את ירדן. כסיוע עקיף ישראל יכולה להעביר טכנולוגיות ישראליות, אפילו ברמת הידע הטכנולוגי הרלוונטי וללא מראית עין של מעורבות ישירה, או להעביר כספים דרך ארגונים בינלאומיים. כל אלו יכולים להיעשות בהובלה, בתיווך ובמימון של מדינות ערב, אשר אחת הבולטות שבהן היא איחוד האמירויות.

דיון: האם ישראל צריכה לסייע לסוריה?

סוריה של 2023 נתפסת כאיום משני, ואומנם קיים שיפור במעמדה המדיני באזור, אולם השפעתה עודנה מוגבלת. כך נדמה כי בכל הנוגע לדיפלומטיית מים ישראלית הדחיפות והאינטרס לסייע למדינות אחרות עולים על דחיפות הסיוע לסוריה. נוסף על כך עולה השאלה: באיזו מידה דיפלומטיית מים עשויה להיות אפקטיבית להידוק קשרים בין מדינות, בפרט במקרה סבוך כמו הקשרים בין ישראל לסוריה?

אין במאמר זה כדי לטעון שהסיוע לסוריה חיוני לאינטרסים הלאומיים של ישראל יותר מסיוע למדינות אחרות באזור, אלא מטרתו להציף את האפשרות לקידום דיפלומטיית מים אל מול מדינה עוינת לישראל, על רקע תנופה שעשויה להיות רלוונטית לכך. ניסיונות להסדר מדיני עם סוריה כשלו בשנים עברו, בין היתר על רקע

★

הכותבות מבקשות להודות לפרופ' ארנון סופר על סיועו בכתיבת המאמר ולגלית כהן, לד"ר כרמית ולנסי ולד"ר שירה עפרון על הערותיהן המועילות.

עדן כדורי היא עוזרת המחקר של מנהל המכון למחקרי ביטחון לאומי ומתאמת תוכנית הזירה הצפונית במכון. בעלת תואר ראשון במדע המדינה וביחסים בינלאומיים בהצטיינות, לומדת לתואר שני בביטחון ודיפלומטיה באוניברסיטת תל אביב. עדן בוגרת ארגון LEAD לפיתוח מנהיגות צעירה ופעילה בארגון EcoPeace, המקדם שלום סביבתי במזרח התיכון. שימשה עוזרת מחקר בתנועת "פנימה – פתרונות ישראלים", הפועלת לקידום לכידות בחברה הישראלית. edenk@inss.org.il

ענבר נוי־פרייפלד היא חוקרת (מלגאית נויבאואר) במסגרת האשכול של עוצמה מדינית במכון למחקרי ביטחון לאומי ומתמקדת במחקרה בטכנולוגיה ומדיניות חוץ. היא כותבת את עבודת הדוקטור שלה בנושא ההבניה החברתית של שלום והייצוג של המונח בטקסט ובשיח הפוליטי, במסגרת המחלקה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית. הייתה מלגאית בתוכנית תל"ם של המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס. בעלת תואר ראשון ושני ביחסים בין־לאומיים מהאוניברסיטה העברית. inbarn@inss.org.il